

*І. Ю. Тарануха, аспірантка
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА КРЕДИТАМИ ТА ПРАКТИКА РЕЗЕРВУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано підходи до визначення проблемної заборгованості за кредитами. Оцінено обсяги проблемних кредитів, сформованих в українській банківській системі на поточний момент. Запропоновано визначення проблемної кредитної заборгованості.

Ключові слова: проблемний кредит, проблемна кредитна заборгованість, резерви за кредитними операціями

Постановка проблеми. Ступінь актуальності питань управління проблемними кредитами у банках повністю було усвідомлено українською банківською практикою в період світової фінансової кризи 2009 року, коли на тлі різкого зростання неповернень за кредитами стали очевидні недоліки наявних методик аналізу, а також незлагодженість процесів, пов'язаних з управлінням проблемними кредитами, всередині банків.

Виникнення проблемної заборгованості обумовлено негативними наслідками фінансової кризи, серйозними помилками у кредитній політиці самих банків, а також навмисними неплатежами позичальників [4, с. 50].

Управління проблемними кредитами потребує значної кількості часу, фінансових і трудових витрат, оплати юридичних послуг. Звичайно, найкраща політика з управління втратами полягає в їх уникненні з погляду як прибутковості, так і репутації банку, але в реальному житті досягти цього не вдається [2, с. 233].

Мета статті полягає у вивченні природи проблемних кредитів, оцінці їх стану та обсягів сформованих резервів за кредитними операціями на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в науковій літературі приділяється достатня увага управлінню проблемною заборгованістю банків такими науковцями, як В. Д. Базилевич, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, О. В. Дзюблюк, А. Ю. Александров, В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко, І. Ю. Комісаров. Разом з тим зазначимо, що низка проблем щодо трактування проблемної заборгованості за кредитами в умовах виходу з банківської кризи ще залишаються невирішеними.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні точні дані про реальний обсяг проблемних кредитів, сформованих в українській банківській системі, відсутні.

Згідно з методикою Національного банку України в 2009 році обсяг негативно класифікованої заборгованості (простроченої та сумнівної) зріс на 51,9 млрд. грн., або в 3,9 раза – з 18 до 69,9 млрд. грн., а питома вага проблемної заборгованості досягла 9,4 %. За станом на 01.09.2011 обсяг

проблемних кредитів зріс до 83,1 млрд. грн., що у відносному вираженні становить 10,3 % від загальної суми виданих кредитів. Однак, на думку аналітиків, ці дані прийнято вважати заниженими.

З деяких причин дані офіційної статистики Національного банку України дають неповну картину якості українського ринку кредитування, більш того, відсутня офіційна інформація про проблемні кредити, тобто кредити, повернення яких зумовлене складнощами і які потенційно можуть стати простроченими. В українських банках частка проблемних кредитів, за оцінками різних експертів, досягає 20–40 % від суми виданих кредитів.

Робота з проблемними кредитами потребує пильної уваги банків у період кризи, тому що зниження темпів зростання економіки та істотне падіння попиту на більшості ринків поставили корпоративних позичальників у складні умови. Не всі українські банки мали налагоджені процеси та методики, які б забезпечували масову роботу з проблемною заборгованістю. Криза стала стимулом до розробки та вдосконалення таких процесів і методик.

Також про рівень проблемності кредитних портфелів банків можна робити висновки і за величиною резервів, сформованих під кредити і відображених у балансах банків. За даними НБУ, за станом на 1 вересня 2011 року сукупні резерви під знецінення позик 176 банків становили 122,9 млрд. грн., або 15,2 % щодо самої заборгованості за кредитами.

Українські банківські установи у своїх звітах поділяють кредитні операції на такі категорії: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні. Класифікація кредитних операцій здійснюється залежно від фінансового стану позичальника, обслуговування заборгованості за основним боргом і відсотками, рівня забезпечення кредитної операції. Резерв під конкретну кредитну операцію розраховується на основі категорії цієї кредитної операції, прийнятого забезпечення по ній і коефіцієнта резервування. Оцінку обслуговування позичальником боргу банки проводять щомісяця (рис. 1).

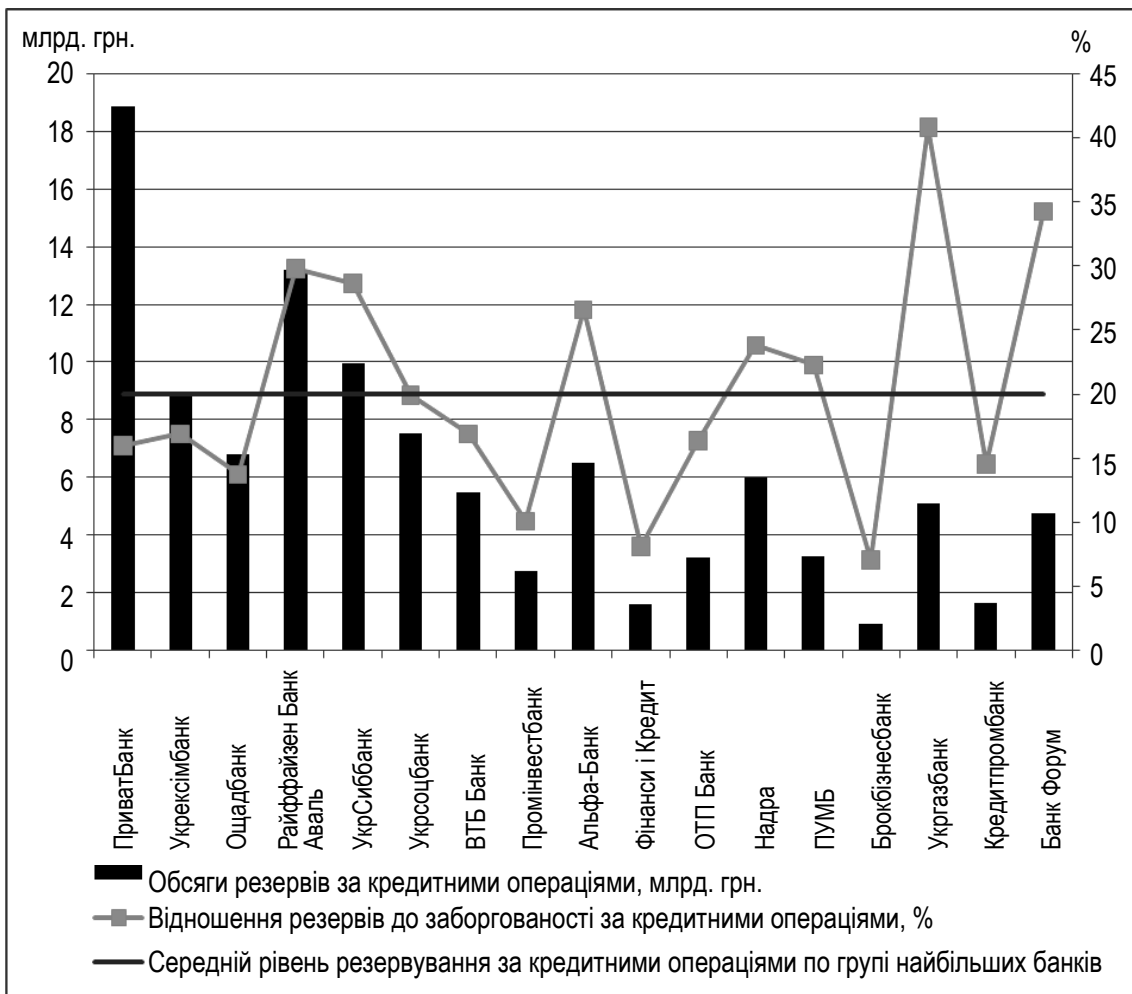

Рис. 1. Обсяги резервів за кредитними операціями найбільших банків України за станом на 01.07.2011¹

Джерело: НБУ.

Офіційні дані по резервах під кредити не відображають повною мірою якість банківських кредитних портфелів. Менеджменту банків не вигідно визнавати існування проблемної заборгованості, оскільки, згідно з нормативами НБУ, вона повинна покриватися адекватними резервами. Формування резервів у великих розмірах призводить до виникнення збитків, які акціонери банків змушені компенсувати збільшенням статутного капіталу. За оцінками аналітиків рівень проблемної заборгованості в деяких великих банках становить 30, 40 і навіть більше 50 %.

Якість банківських активів, і насамперед кредитів, – один із найважливіших індикаторів стану банківського сектору та економіки в цілому.

Слід підкреслити, що в українському банківському законодавстві і нормативно-правових актах Національного банку України відсутнє трактування термінів “проблемний кредит” і “проблемна кредитна заборгованість”. Крім того, аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних досліджень вчених-економістів показав, що в даний час не розроблено єдиних загально визнаних критеріїв віднесення кредитів до проблемних і

¹ Група найбільших банків України.

загальноприйнятого визначення поняття проблемного кредиту, тому банки самостійно регламентують це поняття у своїх внутрішніх документах. Як правило, по проблемних кредитах банк висуває вимоги щодо повного погашення заборгованості (в тому числі дострокового). У такому випадку після строку, відведеного позичальнику на повне погашення кредиту, вся сума кредиту переноситься на рахунки простроченої заборгованості (навіть якщо строк погашення тіла кредиту або його окремих траншів, відповідно до початкових умов договору, ще не настав).

Традиційно вважається, що проблемні кредити є наслідком слабого фінансового стану або неплатоспроможності позичальника. При цьому до проблемних кредитів банки зазвичай відносять ті, за якими є прострочені платежі, відповідно до умов кредитного договору або щодо яких існує подібний ризик.

Схожа позиція переважає і в оцінках проблем у кредитуванні органами банківського нагляду різних країн, які пов'язують ступінь проблемності з тривалістю простроченої заборгованості. У деяких з них, зокрема в США, кредити класифікуються як проблемні тільки після закінчення 90 днів з моменту виникнення простроченої заборгованості. В інших державах цей термін скорочено. У Португалії кредитну заборгованість відносять до проблемної, якщо хоча б один платіж за кредитом пропущений.

Різноманіття існуючих підходів до розуміння проблемної заборгованості відображає відмінність існуючих у банківській науці і практиці уявлень щодо рівнів наявних ризиків і їх наслідків для банківської діяльності. Стурбованість банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань є загальною характеристикою, що об'єднує ці підходи. Різні підходи до визначення проблемної кредитної заборгованості у зарубіжній практиці наведено в таблиці 1.

Прояви проблемної заборгованості різноманітні. Насамперед вони залежать від типу контрагентів за кредитною угодою: юридичні особи, фізичні особи або інші банки.

Визначення поняття проблемної кредитної заборгованості вкрай важливе, оскільки без формування і розкриття чітких вихідних понять складно здійснювати аналіз даної заборгованості, а разом з тим є неможливою побудова цілісної теоретичної системи з управління проблемною заборгованістю.

Таблиця 1

Основні визначення проблемних кредитів у зарубіжній практиці

Джерела	Визначення проблемної заборгованості
Центральний банк Російської Федерації	Прострочена і сумнівна кредитна заборгованість, вексельна і процентна, а також прострочена заборгованість за комісіями
Міжнародний валютний фонд	Зобов'язання, повне погашення якого є сумнівним внаслідок неадекватного фінансового стану боржника або забезпечення по даному зобов'язанню, а також спостерігається прострочення сплати основної суми боргу та/або відсотків по ньому більше

	90 днів
Федеральна резервна система США	Кредит або позика, що не приносять доходів, тобто процентні платежі та/або виплати процентів, затримка за якими становить більш ніж 90 днів
Базельський комітет з банківського нагляду	Кредитний продукт, по якому є суттєві порушення строків виконання зобов'язань перед банком, значне погіршення фінансового стану позичальника, а також погіршення його якості або втрата забезпечення по ньому

Джерело: [1].

Беручи до уваги відсутність в Україні однозначного трактування визначення проблемних кредитів і єдиної методики обчислення величини даного показника, пропонується використовувати такі підходи.

Проблемну заборгованість слід розподіляти на:

- реальну, проблеми повернення за якою вже реалізувалися. Вона являє собою суму заборгованості, відображену в бухгалтерському обліку на відповідних рахунках з обліку простроченої кредитної заборгованості;
- потенційну, терміни погашення за якою не настали, але під час кредитного моніторингу було відмічено ознаки проблемності. Кількісно вона складається з відповідних частин строкової і пролонгованої заборгованості.

Поняття “потенційно проблемна заборгованість” також відсутнє в українському законодавстві. Воно поки не отримало широкого розповсюдження і використовується в роботі лише окремими банками, які приділяють серйозну увагу управлінню кредитним портфелем. У загальному вигляді під поняттям “потенційно проблемні кредити” треба розуміти прострочені кредити, строк непогашення заборгованості за якими не перевищує 90 днів. Крім того, до групи потенційно проблемних кредитів відносять всю суму реструктуризованої заборгованості з поганою якістю обслуговування кредитів (тобто при наявності фактів порушення строків платежу після проведення реструктуризації).

Крім того, іноді використовується поняття непрацюючих кредитів, що включають не лише проблемні кредити, а й вищезгадані потенційно проблемні кредити.

Можна зазначити, що у більшості банків на сучасному етапі створені формальні критерії для ідентифікації потенційно проблемних кредитів, і цей факт, безперечно, відображає позитивну тенденцію. Такі критерії (за умов належного їх застосування) дозволяють уникнути можливого викривлення оцінки якості кредитного портфеля, що може виникати в тому випадку, якщо моніторинг кредиту здійснюється тим же підрозділом, який приймав рішення про його видачу.

Відсутність єдиних методичних підходів призводить у результаті до різного рівня “терпимості” банків до кредитного ризику. Банки, які обрали більш жорсткі вимоги, опинилися у менш вигідному становищі порівняно з банками, що провадять більш лояльну політику. Враховуючи, що більш

жорсткі вимоги призводять до збільшення витрат банку для формування спеціального резерву, в банківській системі нашої країни була б доцільна розробка єдиних вимог як до змісту негативної інформації про здатність боржника виконувати свої договірні зобов'язання, так і до ознак фінансової нестійкості боржника.

Таким чином, введення в практику єдиних критеріїв оцінки ознак фінансової нестійкості боржника і змісту негативної інформації про здатність позичальників виконувати свої договірні зобов'язання, що використовуються з метою класифікації активів банків при формуванні ними спеціального резерву для компенсації кредитного ризику, дозволить нівелювати відмінності у рівні резервування різними банками. У свою чергу, це дасть більш точну оцінку фінансової стійкості окремих банків.

Негативна інформація про здатність позичальників виконувати свої зобов'язання акумулюється під час проведення банками моніторингу кредитних операцій.

Результати діагностики ознак проблемності строкової та пролонгованої заборгованості, отримані фахівцями відповідних підрозділів банків, повинні відображатися у внутрішньобанківській звітності, на підставі якої банки формують статистичну звітність, що характеризує частку проблемної кредитної заборгованості в їх кредитному портфелі.

Враховуючи викладене вище, а також відсутність загальноприйнятого трактування терміна “проблемна кредитна заборгованість”, можна дати таке визначення.

Проблемна кредитна заборгованість – це сукупність простроченої заборгованості за кредитами, а також частини строкової та реструктуризованої заборгованості, за якими виявлено ознаки проблемності щодо повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом та наявністю негативної інформації про здатність боржника виконати свої зобов'язання згідно з кредитним договором.

Дане визначення дозволяє враховувати потенційні проблеми, що назрівають навколо заборгованості, терміни погашення якої відповідно до графіка не настали або офіційно пролонговані, але простежуються реальні ризики несвоєчасного або неповного виконання зобов'язань позичальником щодо повернення кредитних коштів.

Висновки. Різноманіття існуючих підходів до розуміння проблемної заборгованості за кредитами відображає відмінність існуючих у банківській науці і практиці уявлень щодо рівнів наявних ризиків і їх наслідків для банківської діяльності. Стурбованість банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань є загальною характеристикою, що об'єднує ці підходи. Прояви проблемної заборгованості різноманітні. Визначення поняття проблемної кредитної заборгованості вкрай важливе, оскільки без формування і розкриття чітких вихідних понять складно здійснювати аналіз даної заборгованості, а разом з тим є неможливою побудова цілісної теоретичної системи з управління проблемною заборгованістю.

Список літератури

1. Александров, А. Ю. Управление проблемными активами в кризисных условиях [Текст] / А. Ю. Александров // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1.
2. Вовк, В. Я. Кредитування і контроль [Текст] : навч. посібник / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К. : Знання, 2008. – 463 с.
3. Комиссаров, И. Ю. Реструктуризация задолженности: работа на будущее [Текст] / И. Ю. Комиссаров // Банковский ритейл. – 2010. – № 3.
4. Проблемные кредиты: кто, сколько, кому и почему [Текст] // Инвестгазета. – 2010. – № 13. – С. 50–51.

Отримано 16.12.2011

Summary

Approaches to determining of problem debts are analyzed in the item. Volume of non-performing loans, formed in Ukrainian banking system at the moment, is assessed. Definition of distressed debt is suggested.

Тарануха, І.Ю. Теоретичні підходи до трактування проблемної заборгованості за кредитами та практика резервування в Україні [Текст] / І.Ю. Тарануха // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми: Українська академія банківської справи Національного банку України, 2011. - Вип. 33. - С. 349-355.